

Věc v právním smyslu: historicko-srovnávací úvaha

Mgr. et Mgr. Nad'a Štachová, JUDr. Ondřej Horák, Ph.D.

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva, Česká republika

Abstrakt:

Der Anstieg des Fachinteresses für die Sache im rechtlichen Sinne in den letzten Jahren signalisiert, dass es offensichtlich zur Überwertung der Traditionskonzeptionen kommt. In unseren Bedingungen ist es eine Konsequenz von der Fertigstellung der neuen zivilrechtlichen Kodifikation. Aus globalerer Sicht gesehen bemüht sich die gegenwärtige Rechtswissenschaft auf die gesellschaftlichen vom wissenschaftlichen und technologischen Fortschritt bedingten Änderungen, insbesondere auf dem Gebiet der Kybernetik und Medizin, aber auch auf unsere Beziehung zu den Tieren, zu reagieren.

Das Ziel der vorliegenden Studie wurde nicht gesetzt und konnte auch nicht auf eine systematische Abhandlung über die Problematik der Sache, bzw. den Besitz der Sache in der einheimischen Rechtsentwicklung gesetzt werden. Die Studie wollte nur auf die Bedingtheit und den historischen Ausmaß der gegenwärtigen Debatten hinweisen. Ihr Ziel lag auch darin, dem Leser zu zeigen, wie kompliziert und schwierig fassbar die Abhandlungen über „die Sache im rechtlichen Sinne aus der historischen Sicht“ sein können.

Die ähnlichen Versuche blieben inzwischen im einheimischen rechtshistorischen Schrifttum vielmehr in den Bruchstücken. Es bleibt die Frage offen, ob es sinnvoll ist, die Aufmerksamkeit auf die andere Rechtskultur als die unsere zu richten und das Unvergleichbare zu vergleichen?

Trotzallerdem scheint der gegenwärtige Rechtstand bei der Problematik des Besitzes der Sache in vieler Hinsicht der Situation im Mittelalter ähnlich zu sein: terminologische Unklarheit, unzureichende Rechtsregelung, eine bedeutende Rolle der

Rechtswissenschaft für Rechtsauffassung der Sache und zugleich die Selbständigkeit der alltäglichen gesellschaftlichen Realität.

Die betroffene Betrachtung bemühte sich um die Entdeckung der Romanisierung des einheimischen Rechtes und der für die kontinentale Rechtskultur charakteristische Spannung zwischen der Gesetzgebung und der Rechtswissenschaft, die in den allermeisten Fällen von den römischen Wurzeln ausgehen.

Úvodem

Řešení problematiky věci v právním smyslu je stěžejní pro celé majetkové právo, jak věcné, tak obligační. Zcela přirozeně se však promítá do všech oblastí právního řádu, protože z obecného (občanskoprávního) pojmu věci vycházejí různé předpisy soukromoprávní i veřejnoprávní (trestní, správní, finanční aj.).

Promýšlení pojmu věci v právním smyslu bylo vždy úzce provázáno s problematikou vlastnictví, která je určující pro právní a společenský vývoj vůbec. Není tedy divu, že otázkám spojeným s vlastnictvím a věcmi byla právní vědou tradičně věnována velká pozornost.¹ Vlastnickou problematikou se zevrubně zabývali všichni naši přední civilisté a u neznámějších z nich, jakými byli Antonín Randa, Jan Krčmář, Jaromír Sedláček či Viktor Knapp, šlo o jejich práce stěžejní, ať už kvalifikační či korunující jejich celoživotní dílo. Přesto nebo právě proto je tato tematika stále otevřená a v jistém smyslu kontroverzní. Podrobnější rozvedení vývoje zmiňovaných institucí v domácím právním vývoji přesahuje možnosti této práce. Přesto se pokusíme upozornit na některé důležité momenty, a to jak

¹ Základní přehledy: WIEACKER, Franz. *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. 2. neu bearb. Aufl. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1967; SCHLOSSER, Hans. *Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte. Rechtsentwicklungen im europäischen Kontext*. 9. völlig neu bearb. u. erw. Aufl. Heidelberg : C. F. Müller, 2001, a URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001. O věci v právním smyslu a předmětu věcných práv existuje velmi bohatá literatura, nověji srov. DAJCZAK, Wojciech. *Rzyska res incorporalis k kształtowanie się pojęć „rzeczy“ i „przedmiotu praw rzeczowych“ w europejskiej nauce prawa prywatnego*. Poznań : Adam Mickiewicz University Press, 2007, (tam další literatura, s. 238-250).

ve vývoji práva, tak i právní vědy. Hlavní snahou předkládaného příspěvku je poukázat na podmíněnost a historický rozměr současných debat.²

Nárůst odborného zájmu o věc v právním smyslu v posledních letech signalizuje, že zřejmě dochází k zásadnějšímu přehodnocování tradičních koncepcí. V našich podmínkách to je umocněno dokončováním nové občanskoprávní kodifikace, z globálnějšího pohledu se však současná právní věda snaží reagovat na společenské změny podmíněné vědeckým a technologickým pokrokem, zvláště v oblasti kybernetiky a medicíny, i na náš vztah ke zvířatům.³

Při pojednání o vývoji právní úpravy některého institutu, resp. instituce jakým jsou například věc nebo vlastnictví nebo dokonce toho, co nazýváme soukromým právem, se nelze vyvarovat zkreslení. Autoři zabývající se těmito otázkami jsou zcela přirozeně ovlivněni platným právem (jeho systematikou, pojmy, významy) a poznatky o něm, které převzali od svých učitelů a které odpovídá dobovému vědeckému diskursu. V těchto intencích pak uvažují a také sdělují své myšlenky.

Badatel věnující se vývoji některé civilistické otázky může v zásadě zvolit jeden ze dvou základních přístupů, a to genetický či pozitivistický. První vychází z úpravy historické (nejčastěji

² Z novější domácí literatury odkazujeme zejména na práce prof. Karla Eliáše zohledňující komparativní i právněhistorický rozměr tématu. Srov. zvl. ELIÁŠ, Karel. Pojetí věci v právním smyslu v návrhu občanského zákoníku. (Srovnávací studie.) In DVOŘÁK, Jan, KINDL, Milan (edd.). *Pocita Martě Knappové k 80. narozeninám*. Praha : ASPI, 2005, s. 59-74; Týž. Vlastnické právo. Paradigmata českého pojetí pod zkušebním kamenem kontinentální právní kultury. *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 22, s. 807-812, a Týž. Věc jako pojem soukromého práva. *Právní rozhledy*, 2007, roč. 15, č. 4, s. 119-126.

³ K diskusi v soudobé právní vědě, zvláště angloamerické, o právním charakteru virtuálních předmětů, genetického materiálu či částí lidského těla srov. GABRIŠ, Tomáš. Definícia vecí a výzvy modernej vedy. *Justičná revue*, 2008, roč. 60, č. 4, s. 529-540. Dále také srov. SCHELLE, Karel, HLOUŠEK, Jaroslav. Právní pojetí věci v evropském kontextu. In HURDÍK, Jan, FIALA, Josef, SELUCKÁ, Markéta. *Tradice a inovace v občanském právu*. Sborník příspěvků z konference konané na PrF MU dne 25. září 2007. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 138-142. Obecněji k proměnám v soukromém právu: HURDÍK, Jan. *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, a Týž. *Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti*. Praha : C. H. Beck, 2007.

římskoprávní), druhý z úpravy v dané době platné. Oba přístupy v sobě již z podstaty věci zahrnují srovnávací přístup a komparace pak často přistupuje také jako specifická metoda, jednak v podobě komparatistiky současné (simultánní), jednak historické, což má v české právní vědě dlouhou tradici.⁴

U právních historiků spočívá nebezpečí v tom, že velmi často promítají moderní konstrukce a systematiku do minulosti, nedostatečně zohledňují historické souvislosti a současně nerespektují dobově podmíněnou sociální realitu a proměnlivost v obsahu právních pojmů. To vše je umocněno v případě středověkého práva nedostatkem pramenů. U civilistů se zase nejednou stává, že místo snahy o ucelený rozbor využijí své právněhistorické erudice pouze jako podpornou argumentaci pro svá tvrzení a konstrukce. To se také pokusíme doložit při zamyšlení se nad významem římského práva pro dotčenou problematiku.

Věc jako pojem práva

Hynek Bulín se na počátku svého pojednání o věci velmi zevrubně a na první pohled až zbytečně obsáhle věnuje problematice právních pojmů, zvláště pak chápání pojmů formálních (čistých) a obsahových, přičemž vychází především z práce svého učitele, významného brněnského civilisty Jaromíra Sedláčka.⁵ Dospívá

⁴ Řada vědeckých prací z konce 19. a první poloviny 20. století se věnovala řešení vybrané právní otázky nejen z hlediska domácího (tj. rakouského a později československého) právního řádu a tzv. dějin dogmatu, ale také dalších práv platných ve středoevropském prostoru, tedy práva obecného (resp. římského), německého nebo práva francouzského. Srov. například práce Krčmářovy o námezdní smlouvě (1902), Sedláčkovy o pojišťovacím právu (1911), Kubešovy o bezdůvodném obohacení (1931) nebo Bulínovy o dovolání (1935), pokud se týká alespoň těch osobností, na které bude v textu opakovaně odkazováno.

Není bez zajímavosti, že už při schvalování osnovy *ABGB* bylo panovníkovi předloženo srovnání navrhované úpravy s římským právem, pruským *Allgemeines Landrecht* (1794) a francouzským *Code civil* (1804). Srov. BAXA, Bohumil. K dějinám kodifikace práva soukromého v zemích českých. In ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír (edd.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl I. Praha : V. Linhart, 1935, s. 57.

⁵ Srov. BULÍN, Hynek. Pojem „věci“ v osnově československého občanského zákoníka. In *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně*,

k názoru, že věc je pojem obsahový a že každý právní řád ho může stanovit „libovolně a nezávisle na běžných filosofických, etických, nebo jiných předpokladech tohoto pojmu“.⁶ Jiní autoři naopak považují věc za pojem systematický (přestože toto označení neužívají), který není přímo odvozen z platného právního řádu, ale je dán nezávisle na něm a vychází z jiných předpokladů (běžného života, přírodních věd, filosofických koncepcí) podléhajících navíc vlastnímu vývoji.

Pojetí věci se v průběhu dějin filozofie i přírodních věd výrazně měnilo a promítalo se zpětně i do obsahu věci v právním smyslu. V obecném (běžném) významu se „věc“ chápe ve smyslu „předmětu“. Tradiční filozofická koncepce věci (mechanický materialismus) chápala „věc“ ve smyslu „tělesa“ (materiálního předmětu, vyznačeného jedinečností a individuálností, určitého geometrického tvaru a existujícího v určitých prostorových hranicích). Taková koncepce se však stala s rozvojem moderní vědy (přírodní síly, kvantová fyzika) neudržitelná a nově se všeobecně uznává, že pojem „věci“ je širší než pojem „tělesa“.⁷

V současném právním řádu se slovo „věc“ objevuje v různých souvislostech, což koresponduje s tradicí domácího právního vývoje přibližně od konce 18. století. V hmotně-právních předpisech se užívá v zásadě ve dvojím smyslu: především pro právní objekt, ale také pro „záležitost“ či „případ“; procesně-právní předpisy ji pak chápou ve významu „případu“, „sporu“ či „právní úpravy“.⁸ V předkládaném příspěvku se však zaměříme výlučně na věc ve smyslu (nepřímého) předmětu právních vztahů, resp. na problematiku věci jako předmětu vlastnického práva.

V přístupu jednotlivých autorů k problematice věci je možné vysledovat v zásadě dvě základní tendence odrážející v podstatě jejich chápání předmětu vlastnictví. Můžeme je pracovníě označit

1936/37, roč. 14, s. 123-156, a SEDLÁČEK, Jaromír. *Občanské právo československé*. Všeobecné nauky. Brno : Čsl. akad. spol. „Právnick“, 1931, zvl. s. 40-50. Bulín na rozdíl od Sedláčka v rámci obsahových právních pojmů rozlišuje pojmy právní řádu a dále pojmy právní vědy, které však odpovídají Sedláčkovým systematickým pojmům.

⁶ BULÍN, H. Op. cit., s. 129.

⁷ Srov. Kol. aut. *Filozofický slovník*. Sv. 2. O-Z. Praha : Svoboda, 1985, s. 354-355.

⁸ ELIÁŠ, K. Věc jako pojem, s. 119.

jako přístup materialistický (hmotná věc, příp. přírodní síly) a idealistický (hmotná i nehmotná věc). Krajní polohy, slovy Karla Eliáše „důsledkem primitivního materialismu“, se prvnímu přístupu dostalo při přípravě platného občanského zákoníku z roku 1964, který pojem věci v právním smyslu vůbec nevymezil, což bylo v dobové publikaci odůvodňováno tím, že „věc je přírodní fakt, který nepřísluší právu definovat“.⁹ V tomto ohledu se socialistické právo mělo rozejít s celou právní tradicí skutečně revolučně, protože pojem věci ve smyslu fyzickém a právním není a snad ani nikdy nebyl totožný – lapidárně vyjádřeno, slovy autorů důvodové zprávy meziválečné osnovy občanského zákoníku, je zkrátka jiný, „a tedy jednak širší, jednak užší“. Právní myšlení vždy bylo v jisté míře abstraktní: už jen chápání pozemku jako samostatné věci vyžaduje opuštění striktního materialistického přístupu, o jeho hranicích ve směru vertikálním (tedy o prostoru nad a pod povrchem jako části pozemku) ani nemluvě. Totéž platí o pojetí hromadných věcí, jejichž charakteristickým příkladem se v římském právu stalo stádo (*grex*) nebo problematika energií jako věcí řešená na přelomu 19. a 20. století.

Ovšem i při přípravě nové kodifikace občanského práva v meziválečném období neměla být věc v právním smyslu definována s tím, že by se její vymezení mělo přenechat „běžné teorii“.¹⁰ Superrevizní komise do osnovy legální definici věci vrátila, a to v širokém pojetí *ABGB*, tedy nejen věcí hmotných, ale i nehmotných.

⁹ KRATOCHVÍL, Zdeněk a kol. *Nové občanské právo*. Praha : Orbis, 1965, s. 186.

¹⁰ „Subkomitét vypustil § 285 obč. zák. s definicí pojmu věci. Měl za to, že třeba určení tohoto pojmu přenechat nauce. Vycházel zejména odtud, že mnohotvárnost hospodářského života vytváří i mnohé předměty, které právnicky lze považovati za věci (na př. advokátní kancelář, adresy odběratelstva, obchodní tajemství atd.) a že tedy pojem věci v právním smyslu je širší než pojem fyzický. Superrevizní komise restituovala § 285 obč. zák. a zařadila jej s jednou změnou, o níž níže, jako první paragraf nově utvořené hlavy 4, t. j. jako § 80. Pokládala jej za vhodné upozornění, že pojem věci v právním smyslu je vůbec jiný, než pojem věci ve smyslu fyzickém, a tedy jednak širší, jednak užší. Neboť ne vše, co je fysik ochoten prohlásiti za "těleso", jest věcí (jednotlivou) v právním smyslu.“ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník: http://psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0425_17.htm. K tomu dále srov. BULÍN, H. Pojem „věci“ v osnově, s. 130, a ELIÁŠ, K. Pojetí věci v právním smyslu, s. 67-68.

Protože platný právní řád definici věci nezná, musela ji vytvořit právní věda, vycházející konec konců z tradic římského práva. Bezprostředně pak dnešní učebnicové definice¹¹ navazují na vymezení věci v občanském zákoníku z roku 1950 (§ 23)¹² a v zákoníku mezinárodního obchodu z roku 1963 (§ 13).¹³ Jako pojmová kritéria věci v právním smyslu se uvádí užitečnost a ovladatelnost. Nedávnou diskusi o oprávněnosti kritéria užitečnosti odstartoval Milan Kindl příspěvkem o úpravě zákona o odpadech, který podle jeho názoru antikvoval kritérium užitečnosti.¹⁴ Karel Eliáš oprávněně oponoval, že úprava v *lex specialis* (navíc veřejného práva) nemá podstatný vliv na obecný pojem věci v (soukromém) právu a že u obou kritérií jde o hlediska obecná, která nejsou vztažena ke konkrétnímu jednotlivci.¹⁵ Z uvedené polemiky poměrně jasně vyplývá, že k definici vytvořené právní vědou se přistupuje obdobně jako k výkladu platného práva a poněkud se zapomíná, že okřídlené a mnohokrát citované „*omnis definitio in iure civili periculosa est*“¹⁶ odkazuje právě na toto nebezpečí. Obdobné interpretační problémy vyvstávají také u legální definice „odpadu“ v zákoně č. 185/2001 Sb. (§ 3 odst. 1).¹⁷

¹¹ Srov. KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanské právo hmotné I.* 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha : ASPI, 2002, s. 225 a 236n. (kde se přírodní energie považují za jiné majetkové hodnoty); KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. a kol. *Občanské právo hmotné I.* 4. aktualiz. a dopl. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 272-273 (přírodní energie se považují za věci v právním smyslu), a HURDÍK, Jan. In FIALA, Josef a kol. *Občanské právo hmotné.* 3. oprav. a dopl. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 97.

¹² § 23 z. č. 141/1950 Sb.: „Věci v právním smyslu jsou ovladatelné hmotné předměty a přírodní síly, které slouží lidské potřebě.“

¹³ § 13, odst. 1 z. č. 101/1963 Sb.: „Předmětem právního vztahu mohou být věci, práva nebo jiné hospodářské hodnoty; věcmi jsou hmotné předměty a ovladatelné přírodní síly, které slouží potřebám lidí.“

¹⁴ KINDL, Milan. Musí být věci užitečné (a zcela ovladatelné)? In DVOŘÁK, J., KINDL, M. (edd.). *Pocita Martě Knappové k 80. narozeninám.* Praha : ASPI, 2005, s. 205-210.

¹⁵ Srov. ELIÁŠ, K. Věc jako pojem, s. 120.

¹⁶ „... *parum est enim, ut non subverti possit.*“ Každá definice v civilním právu je nebezpečná: jen málokdy se totiž stane, že by nemohla být vyvrácena. *Iavolenus Priscus (D 50, 17, 202).*

¹⁷ KINDL, M. Musí být věci užitečné, s. 210.

Jen dodejme, že kritéria užitečnosti i ovladatelnosti byla zvolena do značné míry propedeuticky, a je možné je chápat jako dávnou zobecněnou zkušenost každodenní reality současně odvoditelnou i z římskoprávních textů. První má charakter subjektivní, druhé objektivní – obě však můžeme podřadit pod pojem individualizace. Ta je dána buď bezprostředně právní řádem (*ex lege*) nebo tím, na koho právní řád odkazuje. Tím je však primárně a zcela přirozeně vlastník, kterému je dovoleno vše, co mu není zakázáno, nikoli právní věda.¹⁸ Příklady z komentářů a učebnic o tom, že „zrnko písku, vlas, hromádka popela, ztrouchnivělý kmen stromu, etc.“, jež by z hlediska „zdravého rozumu“ neměly být věci v právním smyslu „*res in commercio, in patrimonio*“, mají dosah po výtce propedeutický, „vlastníka“ nijak neomezuující.

Není však pochyb o tom, že význam římského práva je u problematiky věci, resp. vlastnictví věci - stejně jako u jiných otázek soukromého práva - zásadní. Je poněkud paradoxní a současně příznačné, že materialistické (romanisté i naprostá většina civilistů) i idealistické (Jaromír Sedláček a nověji pak Karel Eliáš) pojetí, jak jsme si je výše pracovní nazvali, se odvolávají právě na římské právo. Romanistické východisko tedy přímo či nepřímo bylo, je a zřejmě i vždy bude obsaženo v každém dogmatickém přístupu k civilistické problematice.¹⁹ Ostatně opakované snahy evropské právní vědy vyrovnat se s otázkou římské *res incorporales* a možností vlastnictví pohledávky (práva) vypovídají mnohé o aktuálnosti římskoprávního dědictví.

Není proto od „věci“ úvaha, do jaké míry je římské právo stále právotvorné. Promítnuto do minulosti jedná se o jednu ze stěžejních otázek právní historie a celého evropského právního vývoje, otázku,

¹⁸ Srov. SEDLÁČEK, J. Všeobecné nauky, s. 209-210.

¹⁹ K římskoprávním vlivům na příkladu vybraného institutu srov. např. HORÁK, Ondřej, ŠTACHOVÁ, Naďa. „ein schön e iunckfraw ... pey czwelff iaren alte“. Problematika zletilosti a římskoprávní vlivy. In KNOLL, Vilém (ed.) *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2007. Čas v římském právu*. IX. ročník „Konference českých a slovenských právních romanistů“. Plzeň : A. Čeněk, 2008, s. 81-99, a Tíž. Dědičné lóže a dělené spoluvlastnictví. (K římskoprávním východiskům moderní civilistiky.) In BUBELOVÁ, Kamila (ed.). *Res – věci v římském právu*. Sborník příspěvků z 10. konference právních romanistů ČR a SR konané ve dnech 14.-16. 3. 2008 v Olomouci. Olomouc : UP, 2008, s. 99-112.

na kterou hledaly odpovědi generace právníků v podstatě kontinuálně od 12. století, kdy se škola glosátorů začala věnovat římskoprávním textům. Římské právo mělo tehdy platit buď z moci zákona (*ratione imperii*) nebo vlastní přesvědčivosti (*imperio rationis*). V našem prostředí se výše zmíněná otázka řešila ještě v průběhu 18. století, kdy převládal názor, že platí silou obyčeje. Pokud se však v této souvislosti mluvilo o římském právu, nejednalo se o právo justiniánské či dokonce klasické, ale o právo obecné v podobě, které se mu dostalo v průběhu tzv. recepce římského práva (lépe řečeno romanizace). V jistém smyslu tedy římské právo, resp. řešení právní vědy vycházející z římského práva, platí stále, obdobně jako tomu bylo ve středověku. Důležitou roli hraje jejich akceptování judikaturou.²⁰ Tato řešení právní vědy podpořená praxí by pak byla závazná obdobně jako právní obyčej – tedy *praeter legem*. V domácí civilistice se však objevovaly i názory, že působí dokonce *contra legem*.²¹

Věc a vlastnictví v právním vývoji – pojmy a významy

I.

Některé právní instituce (věc i vlastnictví k nim bezesporu patří) mají v jistém smyslu nadčasový charakter - „konstantní společenský základ“, odrážející základní vztahy ve společnosti, resp. vztah

²⁰ Naopak příklad soudního neinspirování se (ať už vývody právně-historickými či teoretickými) a formalismu může být představen na institutu „hromadné věci“, který však v roce 1997 občanský zákon ještě neznal: Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí z 19. listopadu 1997 (Rc 1 Odon 23/97) dospěl k názoru, že „chybí-li pro "věc hromadnou" výslovná právní úprava, nelze ve vztahu k tomuto pojmu vyvodit jakékoli právní důsledky z hlediska předpisů občanskoprávních a předpisů restitučních...“.

²¹ V kontinentálním právním systému judikatura sice nevytváří obecné právní normy *de iure*, ale výrazně působí *de facto* (srov. např. KNAPP, Viktor. Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. *Právník*, 1969, roč. 108, s. 81-91). Knappův učitel, přední meziválečný civilista prof. Krčmář, dokonce zastával názor o derogační úloze konstantní judikatury (KRČMÁŘ, Jan. Zákon a rozhodnutí. *Sborník věd právních a státních*, 1932, roč. 32, s. 89-110).

člověka a přírody. Jde o jakési konstanty-formy, kterým však bývají dávány různé obsahy.²²

Významnou a podceňovanou roli však v právu a právní vědě hraje také sémantický rozměr řešené otázky. Jazyk a jeho výrazy, které slouží ke sdělování poznatků, mohou být a často také bývají příčinou četných nedorozumění. Velký význam je třeba přikládat sémantice zvláště v případě srovnávací právní vědy, kde kromě právních pojmů, jež jsou adekvátně přeložitelné a současně označují stejné instituty, existují i jiné, které sice lze přeložit, ale liší se obsahově, a některé, jež bez opsání není možné do daného jazyka vůbec přeložit.²³ To, co platí o různých právních řádech v určité době, však platí také o vývoji právního řádu na konkrétním území. Řada dnes běžně užívaných pojmů (např. jako zákon či vlastnictví), které se v odborné literatuře užívají také pro období středověku, je poměrně nová. K formování moderní české terminologie totiž došlo až v době osvícenství a bylo úzce spojeno se zákonodárnou aktivitou přelomu osmnáctého a devatenáctého století a zejména s kodifikací občanského práva.²⁴

Pojmy vlastnictví a vlastnické právo užívá právní věda už tradičně promiskue. V návaznosti na platnou úpravu (*ABGB*) mezi nimi nerozlišovala rakouská civilistika 19. století²⁵ a až na výjimky

²² Srov. KNAPP, V. *Velké právní systémy*. Úvod do srovnávací právní vědy. Praha : C. H. Beck, 1996, s. 107nn.

²³ Charakteristickým příkladem je srovnávání institucí různých právních systémů (zvláště kontinentálního a angloamerického), v našem případě pak překlady anglických výrazů „property“ a „ownership“, kterým však v úvahu přicházející termíny „majetek“ a „vlastnictví“ obsahově neodpovídají. KNAPP, V. *Velké právní systémy*, s. 44nn.

²⁴ Obecně KLABOUCH, Jiří. *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1958. Dále srov. STUPECKÝ, Josef. O českých překladech pořízených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního. *Časopis musea království českého*, 1903, roč. 77, s. 13-35, 333-348, 479-484, 1904, roč. 78, s. 99-115, 300-319, 389-413 (též separát: *Příspěvky o českých překladech pořízených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního*. Praha : Bursík a Kohout, 1904, 102 s.), a BULÍN, Hynek. Josef Dobrovský a česká terminologie právní. In HAVRÁNEK, Bohuslav, DOLANSKÝ, Julius (edd.). *Josef Dobrovský 1753-1953*. Sborník studií k dvoustému výročí narození. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1953, s. 441-455, zvl. s. 447nn.

²⁵ Za všechny můžeme uvést alespoň Antonína Randu, zakladatele naší novodobé civilistiky, na kterého takřka celá pozdější literatura navazovala. Srov. RANDA,

ani naše meziválečná civilistika.²⁶ Samotný termín vlastnictví se v rejstříku právního pojmosloví objevil poměrně pozdě. Místo tradičních výrazů analogicky užívaných ve starší době také v jiných zemích²⁷ se v podobě slova „vlastnost“ příp. později „vlastnota“ začal výrazněji uplatňovat až od počátku devatenáctého století.²⁸

Antonín. *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. 5. oprav. vyd. Praha : F. Řivnáč, 1900. Dále příspěvky ve sborníku: KRČMÁŘ, J. (ed.). *Randův jubilejní památník*. K stému výročí narození Antonína Randy vydala Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Praha : PF UK, 1934.

²⁶ Kriticky k tomu SEDLÁČEK, J. *Vlastnictví a vlastnické právo*. Brno : Barvič & Novotný, 1919.

„Dosavadní naše práce v této kapitole byla destruktivní, snažila se dokázat, že pojem vlastnictví není pojmem právním, t. j. pojmem, plynoucím z právního řádu. Pravili jsme, že vlastnictví je určitý stav, dle něhož určitý člověk může libovolně užívatí určitých předmětů vnějšího světa ke svým účelům, pravili jsme dále, že takový stav žádných právních norem nepředpokládá, naopak, že jim logicky i časově předchází, což i mnozí spisovatelé správně vycítili (např. Ihering, Randa atd.).“ Op. cit. s. 38.

Převažující přístup představil prof. Krčmář: „Připomenouti jest, že zákoník užívá promíšeně slov „vlastnictví“ a „právo vlastnické“ (Eigentum, Eigentumsrecht) a že ani neodpovídá zákonu ani nemá smyslu rozlišovati dva pojmy.“ KRČMÁŘ, J. *Právo občanské*. Díl II. Práva věcná. 3. dopl. vyd. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1946, s. 95.

²⁷ Vlastnictví bylo ve středoevropském prostoru pojmenovááno různě: užívala se latinská označení *proprietas* a *dominium* nebo německá *Eigenschaft* a *Eigenthum*, u nás a v okolních zemích najdeme především podobu *hereditas*, *ius hereditarium*, česky „dědictvie“ (pro vlastnictví nemovitých věcí). Podle Hermenegilda JIREČKA (*Slovanské právo v Čechách na Moravě*. Doba druhá: Od počátku XI. do konce XIII. století. Praha : K. Bellmann, 1864, s. 268 a 276n.) je tento pojem odvozen od slova „dědina“, a odráží tak stav někdejšího kolektivního vlastnictví. Zajímavou paralelu najdeme v římském právu a nejstarších římských dějinách, kde se pozemky v osobním vlastnictví nazývaly *heredium* a původně byly zřejmě určeny jen pro dům a zahradu. Vznik tohoto individuálního pozemkového vlastnictví byl podle tradice vztažen už k mýtickým počátkům Říma (viz Varro). Srov. HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. Praha : J. Otto, 1910, s. 320n. K tomu srov. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. Praha : Academia 1994, s. 97.

²⁸ Pro německý termín *Eigentum* se ještě v dobovém překladu Josefínského občanského zákoníku od Josefa Valentina Zlobického z roku 1786 (*Wsseobecná Práva Městská*. Díl I. Vídeň : Trattner; Praha : Schönfeld, 1787) nachází různé výrazy, mj. „zboží“ a „statek“, ale také „vlastenství“, v překladu Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 (*Kniha všeobecných zákonů městských pro všechny německé dědičné země Mocnářství Rakouského*. Praha : Kašpar Widtmann, 1812) se už prosadil termín „vlastnost“.

Tato terminologická změna však nebyla motivována změnou sociálních poměrů, neměla obsahový charakter.

Postoupíme-li v našich úvahách hlouběji do středověku, zjistíme, že se již v dikci nejstarších listin přemyslovské éry objevují latinské ekvivalenty k českému pojmu dědina – *hereditas* a s tím spojené obraty jako „*iure hereditario possidere*“. Naznačená terminologie (včetně pozdějších českých variant) přetrvala v úřední praxi po celý středověk s tím dovětkem, že - pro svou neurčitost - faktickou různorodost vlastnických vztahů k nemovitostem spíše zastírala a musela být upřesňována dalšími obraty. Ani domácí vývoj nezůstal, co se týče římskoprávních vlivů stranou, tím méně v oblasti, v níž docházelo k rozvoji majetkoprávních vztahů. Od druhé třetiny třináctého století se v pramenech hojně setkáváme s termínem *proprietas*, a to nejen pro označení předmětu vlastnického vztahu, ale také pro samotná práva nad věcmi, zvláště nemovitými, koncipovaná v nejširším smyslu. Vedle tohoto výrazu proniká do dikce listin ve stejné době rovněž termín *dominium*, který v sobě mimo jiné zahrnuje pro středověk tak typický vrchnostenský rozměr výkonu vlastnických práv k nemovitostem. Ve století následujícím dochází k postupnému významovému sbližování, resp. vzájemnému ovlivňování pojmosloví domácího a římskoprávního, takže v zemských deskách se nyní uvádí, že prodávající zcizil jistou „*hereditas cum omni libertate et dominio*“ s tím, že „*nihil iuris proprietatis et dominii sibi reservando*“.²⁹

Ve staročeských právních památkách se s výrazem vlastnictví setkáváme jen výjimečně. Starší právní knihy jednoznačně upřednostňují termín „dědina“, „dědictvie“.³⁰ Přesto na přelomu středověku a novověku narážíme na termíny panství a vlastenství, které prokazatelně poukazují na svůj římskoprávní (kancelářský)

²⁹ BOHÁČEK, Miroslav. Římské právo v listinné praxi českých zemí 12.-15. století. In *Sborník archivních prací*, 1974, roč. 24, s. 466-470 s konkrétními odkazy a citacemi z pramenů sledovaného období.

³⁰ Tak např. Ondřej z Dubé hovoří o dědictví ve smyslu vlastnictví na nejrozličnějších místech svých Práv (ČÁDA, F. (ed.). Nejvyššího sudího království Českého *Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1930, s. 221 dle rejstříku), podobně tzv. Rožmberská kniha v čl. 96 nebo čl. 128 (BRANDL, Vincenc (ed.). *Kniha Rožmberská*. Kritické vydání opatřené poznámkami a glosářem. Praha : Jednota právnická, 1872, s. 58 a 69).

původ. Tovačovská kniha uvádí zmiňované pojmy na dvou místech ve svém formuláři tak, jak jej koncipoval Ctibor Tovačovský pro zprávné listy, a to zřejmě jako výraz právního vztahu k věci, který však nemusel být výlučný.³¹ V českém prostředí přelomu 15. a 16. století, konkrétně u Viktorina Kornela ze Všehrd, se užívaly jak pojmy „dēdictvie“, tak také pro široce chápáná majetková práva nad věcmi „plné panství“ nebo „vládnutí“.³²

U pojmu věci je otázka terminologie také komplikovaná. Právní památky starého českého práva obecný pojem věci (ve smyslu předmětu) neužívají, i když se příležitostně se slovem „věc“, zejména při rozlišování věcí movitých a nemovitých, setkáme i v tomto významu,³³ a pojem věc užívají převážně v (běžném) smyslu „záležitost“. Vedle tohoto pojmosloví zůstává ve starší době obvyklé vyjadřování (nikoliv však striktně) pro věci movité:³⁴ svrchky, nábytek, event. zboží,³⁵ pro nemovitosti pak statek, zboží, dědina a

³¹ BRANDL, V. (ed.). *Kniha Tovačovská, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Pamět obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. Mor.* Brno : nákl. vl., 1868, s. 92-94: „Já N. ... vyznávám tímto listem etc., že jsem prodal ... vsi ... se všemi právy a požitky, což to zboží v sobě užítu má ... a sami jsme to měli a drželi, nic sobě tu vymínůjíc panství ani vlastenství ani kterého vykúpení, ...“; „Já B. z N. ... vyznávám tímto listem ..., že jsem prodal ... své vlastní zboží a dēdictví, ... se vším plným právem, panstvím a příslušenstvím, ... nic sobě ... práva, panství ani vlastenství nezachovávaje, tak jakož jsem to sám držal ...“

³² JIREČEK, H. (ed.). *Mag. Victorini a Všehrd De jure terrae Bohemiae libri novem.* In *Codex juris Bohemici III/3, Praeae* : F. Tempsky, 1874, zejm. v knize VI., s. 259-297. Etymologický rozbor slova vlastnictví podává JIREČEK, H. *Slovanské právo*, s. 270.

³³ BRANDL, V. (ed.). *Kniha Tovačovská*, s. 80-82, 91.

³⁴ JIREČEK, H. *Slovanské právo*, s. 267, 270 a 277n. dovozuje, že výrazy zboží a statek původně označovaly obilí a dobytek jakožto výnosy z dědin a pastvin a tvořily jmění rodu, jehož základ spočíval v movitých věcech. Teprve později přijaly oba výrazy též význam vlastnictví nemovitých věcí. K tomu srov. ještě v kontextu slovanského práva JIREČEK, H. *Prove. Historický slovar slovanského práva.* Praha, Brno : nákl. vl., 1904, s. 350 a 428.

³⁵ Viktorin Kornel ze Všehrd výslovně uvádí, co se míní pod pojmem svrchky a nábytky: „Jménem svrchkův rozumie se všecko, což jest v domě, ve dvoře nebo na poli s příčinu ruky a práce lidské připraveno, kromě dna a gruntův, jako obilé, seno, šaty, pivo, víno, nádoby, lóže, dřevie sekané, a krátce což móż se dna nebo s gruntu bez zkázy stavenie snato býti“ - JIREČEK, H. (ed.). *Mag. Victorini a Všehrd*, s. 312; „Ale jménem nábytkův jiného se nic nerozumie, než všecka hovada, kteráž ve dvoře,

dēdictvie.³⁶ Nutno podotknout, že terminologie po celou dobu středověku kolísala a byla značně roztržštěná, proto při výkladu právních textů tohoto období bývá pravidlem, že konkrétní význam daného slova vyplyne až z kontextu, v jakém je použito. V partikulárním právním řádu založeném na obyčejovém právu bezprostředně vycházejícímu z běžného života ani nebyla pocítována potřeba obecného (právního) pojmu věci, předmět vlastnického vztahu byl povětšinou konkretizován a vztažen k majetkovému stavu toho kterého subjektu. Poněkud odlišná situace panovala v případě prací středověkých právních škol, které se věnovaly římskoprávnímu dědictví obsaženému v justiniánské kompilaci a položily základy moderní právní vědy včetně rozpracování jejího pojmového aparátu. Tento vliv se stále výrazněji promítal – spojenými cestami zákonodárství, právní vědy i praxe – do platného práva (v domácím právu původně zejména městského)³⁷ a výrazně ovlivnil kodifikační proces občanského práva završený vydáním *ABGB*. Oba termíny věc i vlastnictví sice budeme dále užívat, ovšem při vědomí jejich poměrně pozdního výskytu v pramenech.

... anebo jiná hovada, která v rybníciach, řekách a haltěriach, ... jsú. (A mohú proto slúti nábyteci, že od nich človek statku nabývá, jako za starých bylo, ...) – Ibid., s. 312n. V jiné souvislosti pak Ibid., např. s. 222n., 269 a 290; další doklady u ČÁDA, F. (ed.). *Nejvyššího sudího*, např. s. 58, 139, 158, 181n.; BRANDL, V. (ed.). *Kniha Tovačovská*, s. 76 a 84 a JIREČEK, H. *Slovanské právo*, s. 361n.

³⁶ V tomto smyslu tuto terminologii najdeme u všech našich staročeských právních knih (v tzv. Rožmberské knize, u Práv zemských Ondřeje z Dubé, v Knihách devaterých Viktorina Kornela ze Všehrd i v Tovačovské knize).

³⁷ To je dobře patrné zvláště u Koldínových Práv městských (JIREČEK, Josef (ed.). *Mag. Pauli Christiani a Koldin Jus municipale regni Bohemiae*. In *Codex juris Bohemici* IV/3. Pragae : F. Tempsky, 1876, s. 222) v čl. H. II, kde je přímo uvedena zásada: „*Nemo enim plus juris in alium transferre potest, quam ipse habuit*“. Podobných příkladů bychom však našli celou řadu. Rovněž Koldínova terminologická výbava vychází z dělení statků na movité a nemovité (k tomu srov. Ibid., čl. C. LIV, s. 108n., čl. F. XXV, s. 182 nebo čl. L. VII, s. 290), v kapitole nazvané O prodajích Koldín uvádí, co mohlo být předmětem trhu: „Všelikteraké věci, kteréž čí vlastní jsau a někomu by vlastně náležely, mohau se prodávati, dávati i odkazovati od těch, kteříž páni a vladařové těch věcí jsau“ – Ibid., čl. G. XXXVII, s. 216.

II.

Stěžejní otázku námi sledované problematiky představuje obsahová náplň institutů věci a vlastnictví, který prošel složitým vývojem. Zatímco chápání pojmu věci oscilovalo mezi úzkým pojetím hmotného předmětu a širokým pojetím majetkové hodnoty, to, co dnes označujeme jako vlastnictví, se proměňovalo prakticky neustále. Aforisticky lze říct „*dominium semper reformanda*“, což je zvláště patrné na právním a společenském vývoji minulých dvou století a posledních padesáti let tím více.

Vlastnictví představuje velice komplikovanou právní instituci úzce spojenou se společenským vývojem, podmíněnou a podmiňující, jde o neustále se vyvíjející sociální stav. Vlastnické právo jako právo výlučné dispozice (všeobecného právního panství), jak je chápe právní věda vycházející z romanistických kořenů, se v našich podmínkách prosazovalo pomalu a postupně. Domácí vývoj zůstával dlouho pod vlivem středověkých představ, které se výrazně lišily od pojetí římskoprávního či soudobého kontinentálního. Výlučnost vlastnictví byla výjimečná, připouštěla se naopak jeho dělitelnost neboli dvojí vlastnictví téže věci.

Feudální řád ve své podstatě rozeznával širší a užší způsoby užívání pod vrchním vlastnictvím státu, resp. panovníka.³⁸ Dobová právní terminologie však zůstávala po dlouhou dobu neujasněná. Starší právo znalo různé druhy „vlastnictví“ s obsahově odlišnou náplní. To také korespondovalo s dobovým chápáním svobody (lépe řečeno různých svobod ve smyslu výsad, privilegií), právní způsobilosti (*analogiae entis* a spojení právního řádu s řádem

³⁸ Připomeňme, že samotný pojem a role státu podstoupily dlouhý a složitý vývoj: pro období feudální společnosti se rozlišuje tzv. etapa patrimonijní a fideikomisní (v Čechách už od 12. století), provázaná s institucí „věčného krále“ a „koruny království“. Stát už nebyl chápán jako majetek panujícího krále, nýbrž nikdy neumírajícího patrona země, svatého Václava. Ten pak svěřoval řád země (*pax*, mír sv. Václava) svým zástupcům, dočasným panovníkům, které si Čechové zvolili z rodu Přemyslovců. Podílíky tohoto míru se stávají všichni svobodní muži - „čeledínové svatého Václava“. Šlo přitom o emancipaci vznikající šlechty a její snahu podílet se spolu s panovníkem na řízení státu. Srov. TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha : Academia, 1968, s. 215-231, a Týž. *Myslití dějiny*. Praha : Paseka, 1999.

stvoření) a s vzájemným poměrem vlastnictví a svobody.³⁹ Český termín „*dēdictvie*“ se užíval v různých významech, jako dědictví dědičné (pravé), věnné, zástavné, zápisné, duchovní, manské apod., což je velmi dobře patrné např. u Viktorina Kornela ze Všehrd.⁴⁰ Nejširší podobu mělo vlastnictví označované jako pravé dědičné dědictví, tedy majetek, který zůstával v rodině po generace a nebyl vázán na lenní vztah. Obecně lze říci, že ve středověku se dále příliš nerozlišovalo mezi vlastnictvím a držbou; přesná hranice neexistovala. To bylo způsobeno mimo jiné tím, že význam pozemkového majetku spočíval především v užívání a užitcích a nakládání s ním bylo mnohdy vázáno na řadu omezení (odúmrt', nedíly, kšafy, fideikomisy apod.). Pozemkové vlastnictví bylo navíc svázáno se statusem jedince a nabývalo tak veřejnoprávních rysů (např. institut inkolátu nebo výkon správní a soudní pravomoci pozemkovou vrchností nad poddanými).⁴¹

Obecnou proměnu zaznamenaly až velké civilní kodifikace devatenáctého století, zahájené slavným francouzským *Code civil* z roku 1804. Revoluční změna z konce století předcházejícího, vedená pod hesly svobody a rovnosti, s sebou přinesla jako nutnou součást také jednotné a „stejné“ vlastnictví, které lépe odpovídalo potřebám trhu a moderní společnosti.⁴² Chápání vlastnictví jako

³⁹ Srov. HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha : C. H. Beck, 1998, s. 330n.

⁴⁰ JIREČEK, H. (ed.). *Mag. Victorini a Všehrd*, zvl. s. 48, 147-148, 203, 379-380.

⁴¹ K právu a vlastnictví ve středověku srov. STIEBER, Miloslav. *Dějiny soukromého práva v střední Evropě*. Nástin. 2. vyd. Praha : nákl. vl., 1930; RAUSCHER, Rudolf. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Bratislava : nákl. vl., 1934, a SATURNÍK, Theodor. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Nástin přednášek. Praha : nákl. vl., 1945. K ochraně vlastnictví ve starém českém právu srov. JIREČEK, H. *Über Eigentumsverletzungen und deren Rechtsfolgen nach dem altböhmisches Rechte*. Wien : Mechitaristen Buchdr., 1855. Podrobněji k držbě (possessio) BLAHO, Peter. Niektoré teórie o držbe a ich kritika. *Právny obzor*, 1972, č. 8, s. 759-773.

⁴² K vývoji pojmu „vlastnictví“ a jeho obsahu srov. zvl. SCHWAB, Dieter. Heslo „Eigentum“. In BRUNNER, Otto, CONZE, Werner, KOSELLECK, Reinhart (edd.). *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd. II. E-G. 4. Aufl. Stuttgart : Klett; Cotta, 1998, s. 65-115. Ke vztahu svobody a vlastnictví srov. DIPPER, Christof. Heslo aut. kolektivu „Freiheit“. In *Ibid.*, s. 519n. Dále pak zvl. klasickou práci: de LAVELEYE, Émile. *De la propriété et de ses formes primitives*, Paris : Baillière, 1874; německé rozšířené

absolutního práva, neomezeného, všeobecného právního panství nad věcí, však s realitou nemělo mnoho společného, a zůstalo tak pouhou proklamací bez vlastního obsahu.⁴³ Ze srovnání čtyř občanských zákoníků – francouzského *CC* (1804), rakouského *ABGB* (1811), německého *BGB* (1896) a švýcarského *ZGB* (1907, 1911) – vyvodil Viktor Knapp některé závěry, které dokládají společný (rozuměj římskoprávní⁴⁴) základ koncepce vlastnictví v kontinentálním právním systému. Podle ní je vlastnické právo absolutní (rozsahem a původem), výlučné, jehož předmětem je možné nakládat libovolně, přičemž hranice této libovůle jsou dány pouze zákonem a právy jiných osob. Obsah vlastnického práva vyjadřuje klasická triáda *ius possidendi*, *ius disponendi*, *ius utendi et fruendi*. Kromě toho je vlastník oprávněn požadovat vydání věci od každého, kdo ji neprávem zadržuje (reivindikace), a bránit se proti jakémukoli neoprávněnému rušení svého vlastnického práva (svépomoc, *actio negatoria*).⁴⁵

Všeobecný občanský zákoník na rozdíl od soudobého *Code civil* však obsahoval ještě některé pozůstatky feudální koncepce vlastnického práva, která se odrážela zvláště v institutu děleného vlastnictví (§§ 357-360, 1122-1150), kdy k jedné věci existovalo *dominium directum* (přímé, vrchní, k podstatě) a *dominium utile* (užitkové, k užitkům).⁴⁶ Kořeny této teorie můžeme spatřovat u glosátorů, v zpracovanější podobě pak u postglosátorů (komentátorů), kteří podle *actio directa* vlastníka přiznávali uživateli (emfyteutovi, resp. superficiáři) analogickou věcnou žalobu *actio utilis* a obdobně konstruovali také dvojí vlastnictví. Stalo se tak spíše nepochopením římskoprávního pojetí vlastnického práva jako výlučného právního panství, jež z podstaty věci nemohlo strpět žádné

zpracování této práce: BÜCHER, Karl. *Das Ureigenthum*. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1879.

⁴³ K tomu srov. RANDA, A. *Právo vlastnické*, s. 1-2.

⁴⁴ Dnešní pojetí vlastnického práva (výlučnost, nedílnost) odráží charakter tržního hospodářství a snad by nebylo nutné ho vysvětlovat odkazem právě na římské právo. Římské právo je však tradičním vzorem a právě vztah pozdější právní vědy k tomuto dědictví (ať v navazování či vymezování se) má pro kontinentální právní kulturu zásadní význam.

⁴⁵ Srov. KNAPP, V. *Velké právní systémy*, s. 156.

⁴⁶ Baldus rozlišoval *dominium superius* (*proprietas*) a *dominium inferius*, v německé terminologii *Obereigenthum* a *Minder-*, resp. *Untereigenthum*.

obdobné panství vedle sebe. Představitelé postglosátorů se však snažili římskoprávní dědictví přizpůsobit realitě středověké Evropy, pro kterou byly naopak společné právní vztahy k jedné věci charakteristické – šlo zvláště o vztahy seniora a vazala nebo vrchnosti a poddaného. Teorie děleného vlastnictví se proto užívalo nejen pro poměry lenní a poddanské, ale také pro fideikomisy neboli svěřenectví. Vrchní vlastnictví bylo, jak napovídá samotný název, chápáno původně jako určující. Význam se však postupně přesouval od vlastnictví vrchního k vlastnictví užitkovému a v devatenáctém století se v českých zemích selské i lenní užitkové vlastnictví stalo vlastnictvím plným, výlučným podle římskoprávního vzoru.⁴⁷

Feudální koncepce vlastnického práva kupodivu nacházela své uplatnění i v nových podmínkách. Ani zrušením poddansko-vrchnostenských vztahů v roce 1848 (patent ze dne 7. září 1848, čís. 1180 Sb. z. s. a zákon ze dne 4. března 1849, č. 152 ř. z.)⁴⁸ a rušením lenních vztahů v letech 1862 až 1869⁴⁹ se paragrafy o děleném

⁴⁷ Srov. URFUS, V. Středověké představy o děleném vlastnictví a jejich oživení na konci feudalismu. In *AUB-Iuridica 20. Sborník prací učitelů právnické fakulty v Brně*, 1976, roč. 6, s. 183-201. Nověji Týž. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, zvl. s. 36nn. Speciálně k vývoji pojmu a instituce děleného vlastnictví: WAGNER, Heinz. *Das geteilte Eigentum im Naturrecht und Positivismus*. Breslau : Martin, 1938.

⁴⁸ Přehledně viz článek prof. Sedláčka, původně určený pro francouzskou revue, k jehož uveřejnění došlo až po Sedláčkově tragickém úmrtí při náletu na Brno. Srov. SEDLÁČEK, J. Vývoj právních předpisů o selských usedlostech v Čechách na Moravě od polovice XVIII. století. *Právní prakse*, 1945, roč. 9, č. 1 (4), s. 126-135.

⁴⁹ Stalo se tak zák. ze dne 17. prosince 1862, čís. 103 ř. z., o částečném zrušení svazku manského, podle kterého se měla alodifikace provést za náhradu, bylo také zakázáno zřizování nových lén. Rovněž čl. 7 stát. zákl. zák. čís. 142/1867 ř. z. mj. stanovil, že všechny závazky váznoucí na nemovitosti z titulu děleného vlastnictví je možné vykoupit a nadále se už nesmí zřizovat závazky, které vykoupit nelze. Ostatní léna pak byla zrušena zákony ze dne 12. května 1869, čís. 103-112 ř. z., speciálně vydanými pro jednotlivé země (čís. 103 pro Moravu, čís. 106 pro Čechy a čís. 107 pro Slezsko). Alodifikaci nepodléhala léna úřední a léna řádu Německých rytířů. Srov. ČÁDA, František. Lenní právo. In HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (edd.). *Slovník veřejného práva československého*. Díl II. Brno : Polygraphia; R. M. Rohrer, 1932, s. 487-494. Komentář Františka Roučka (1935) a Komentář Jaromíra Sedláčka (1935) k §§ 353-446 všeob. obč. zák. Pojednání obou civilistů a Čádovo se ovšem v otázce rušení lén různí.

vlastnictví nestaly obsoletními ustanoveními, ale uplatňovaly se nadále u rodinných fideikomisů⁵⁰ a u duchovních beneficií. Na staré inspirační zdroje poukazovala literatura i u práva stavby, které však podle § 5 zákona č. 86/1912 ř. z. nebylo konstruováno jako dělené vlastnictví, ale jako břemeno dotčené nemovitosti.⁵¹ O využití koncepce děleného vlastnictví se uvažovalo dokonce i po vzniku samostatného československého státu při přípravě tzv. záborového zákona, kterým odstartovala meziválečná pozemková reforma.⁵² Až v osnově nového občanského zákona bylo navrženo zrušení všech ustanovení, která dělené vlastnictví zakotvovala. Nový občanský zákoník se však za první republiky, a to i přes dlouholeté kodifikační a s tím spojené unifikační snahy, schválit nepodařilo.

Pokud bychom chtěli stručně shrnout proměny v koncepci vlastnictví (vlastnického práva) v devatenáctém a v první polovině dvacátého století v zákonodárství a právní vědě, k výrazným rysům bezesporu patří přizpůsobování se římskoprávnímu vzoru - směřování k výlučnosti vlastnictví, resp. rušení právních vztahů děleného vlastnictví a k omezování předmětu vlastnického práva na hmotné věci (viz dále).⁵³ Někteří z civilistů v tomto duchu také tzv.

⁵⁰ *Code civil* v čl. 896 zakázal omezování dědiců, což se v zemích, kam dosáhl francouzský vliv (např. v Rýnském spolku), projevovalo rušením fideikomisů. Po Napoleonově prohře však došlo k jejich obnovení i v samotné Francii, kde byly rušeny už od roku 1792. U nás se přistoupilo k omezování fideikomisů v rámci josefínských reforem, ze kterých však po smrti císaře zůstalo zachováno jen torzo. Obecnou proměnu nejen středoevropskému prostoru přinesla až první světová válka, po které byly fideikomisy převážně zrušeny. V Německu se tak stalo v návaznosti na čl. 155 Výmarské ústavy zvláštními zákony jednotlivých zemí; došlo k tomu také v nástupnických státech bývalé rakousko-uherské monarchie, v Československu zák. č. 179/1924 Sb. z. a n. Srov. např. SATURNÍK, T. *Přehled dějin*, 68n., a KRČMÁŘ, Jan. Fideikomisy. In HÁCHA, E. a kol. (edd.). *Slovník I*, s. 594-598.

⁵¹ Srov. SVOBODA, Emil. Nové právo k povrchu. In Týž. *Výbor prací z práva občanského a z právní filosofie*. K šedesátým narozeninám prof. Dr. E. Svobody. Praha : Melantrich, 1939, s. 57-70 (původně přednáška konaná v Právnické jednotě dne 30. ledna 1913, otištěno v *Právniku*, 1913, roč. 52, s. 113-131).

⁵² Srov. KRČMÁŘ, J. (ed.). *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 sb. z. a n.* (Zákon rámcový.) Praha : Bursík & Kohout, 1919, s. 6-7.

⁵³ Srov. HORÁK, O. Proměny koncepce vlastnictví v období rakouské ústavnosti. In SCHELLE, K., VOJÁČEK, Ladislav (edd.). *Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve středoevropském kontextu*. Bratislava : BVŠP, 2007, s. 95-102.

dělené vlastnictví interpretovali jako vlastnictví nedělené. Viktor Knapp sice uvádí svého učitele Jana Krčmáře,⁵⁴ ten však pouze následoval svého předchůdce a zakladatele naší moderní civilistiky Antonína Randu.⁵⁵

Novodobé chápání vlastnictví se vymezovalo vůči feudálním koncepcím a programově navazovalo na římskoprávní dědictví. Prvorepublikové či dnešní pojetí je však přirozeně odlišné i od toho římskoprávního. Římané totiž rozeznávali různá vlastnictví (kviritské a praetorské neboli bonitární) a činili značný rozdíl mezi římskými občany a ostatními, zvláště cizinci. Pochopitelně také římské vlastnictví a vlastnické právo prošlo dlouhým vývojem. Ve své klasické podobě pak představovalo skutečně takřka neomezené právní panství, což se projevovalo mimo jiné v tom, že se z půdy v kviritském vlastnictví neplatily daně. S takto široce koncipovanou výlučností a neomezeností individuálního vlastnictví se už později nesetkáváme. V právním vývoji naopak existovala celá řada omezení pozemkových vlastníků, což je dáno omezeným a konečným množstvím půdy, její polyfunkčností apod.⁵⁶ V celoevropském měřítku došlo k výraznému nárůstu zásahů do vlastnických vztahů po první světové válce, kdy se začala akcentovat sociální role vlastnictví, které mělo mít nejen práva, ale i povinnosti.

V nově vzniklých státech se navíc (revoluční) přesun moci přirozeně odrážel také v pozemkové držbě (v různé míře sehrával roli stavovský, náboženský a nacionální aspekt, v našem prostředí nadto i vyhrocený přístup vůči bývalé panovnické rodině, šlechtě, katolické církvi, „nelojálním“ národnostem) a následných radikálních pozemkových reformách probíhajících v těchto zemích.⁵⁷ Také

⁵⁴ Srov. KNAPP, V. *Velké právní systémy*, s. 155 (kde odkazuje na Krčmářova *Práva věcná*, 2. vyd., 1934, s. 108). Nověji pak srov. 3. dopl. vydání z roku 1946: KRČMÁŘ, J. *Právo občanské II*, s. 100nn.

⁵⁵ Srov. RANDA, A. *Právo vlastnické*, s. 4.

⁵⁶ K tomu např. PRŮCHOVÁ, Ivana, CHYBA, Jaroslav. *Omezení vlastnického práva k pozemku z důvodu obecného zájmu*. Brno : Masarykova univerzita, 1998. Meritum práce je ovšem věnováno soudobému právu, historické pasáže představují jen vstupní část.

⁵⁷ V různých podobách se však pozemkové reformy uskutečnily ve dvaadvaceti státech Evropy. Srov. MASLOV, Sergej S. *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy*. Praha : [Státní pozemkový úřad], 1927, a ZIMMERMANN, Michail A. *Maďarsko a rumunská pozemková*

v domácím právním vývoji byla už v období meziválečného Československa aktivizována zvýšená ingerence státu, která získala v rámci „první“ pozemkové reformy masivních rozměrů.⁵⁸ Právě v této době došlo k zásadnímu přehodnocování tzv. nedotknutelnosti soukromého vlastnictví.⁵⁹

III.

Předmětem vlastnického práva je věc v právním smyslu. To sice platí obecně, historicky podmíněné a proměnlivé je však vlastní chápání pojmu věci v právním smyslu a dodnes panuje v této otázce

reforma. Bratislava : Obchodná a priemyselná komora, 1928. Nověji: FROLEC, Ivo (ed.). *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1994.

⁵⁸ Meziválečná pozemková reforma bývá kladena do let 1919 (přijetí tzv. záborového zákona č. 215/1919 Sb.) až 1935 (zánik Státního pozemkového úřadu, který již v roce 1933 prohlásil předčasně reformu za skončenou).

Ve skutečnosti však nebyla nikdy dokončena; ještě k 1. lednu 1938 zůstávalo v záboru přibližně 10 % veškeré zabrané půdy (435 668 ha). Z celkové zabrané půdy o výměře 4 068 370 ha, tedy kolem 29 % veškeré půdy v Československu, (z toho 1 312 721 půdy zemědělská), bylo vlastníkům nakonec ponecháno 1 831 920 ha (z toho však jen 418 858 ha zemědělské půdy). Z dobové literatury srov. *Dvacet let československého zemědělství 1918-1938*. K dvacátému výročí Československé republiky. Praha : Ministerstvo zemědělství, 1938, a obdobně PAVEL, Antonín. *Československá pozemková reforma*. *Pozemková reforma*, 1938, roč. 19, č. 3, s. 33-39.

⁵⁹ Nověji srov. HORÁK, O. Konfiskace a vyvlastnění od válek napoleonských do válek světových. (K vlastnictví a zásahům do vlastnického práva v českých zemích.) In KOTULÁN, Jaroslav, UHLÍŘ, Dušan (edd.). *Evropa 1805*. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu. Brno 26.-28. září 2005. Brno : Československá napoleonská společnost se sídlem v Brně, 2006, s. 561-576, Týž. První československá republika a ochrana vlastnictví. *Právník*, 2007, roč. 146, č. 2, s. 121-134, a Týž. Ve vztahu k římskoprávnímu dědictví je zajímavé, že prvorepubliková judikatura o pozemkové reformě, pokud se podrobněji vyjadřovala k motivaci a oprávněnosti pozemkové reformy (srov. zvl. Vážný civ. 6976), odkazovala i na agrární reformy ve starém Římě (bratří Gracchů). Z právně-historického hlediska je však vedení takovéto paralely problematické. Tyto reformy totiž nezasahovaly do soukromého vlastnictví, ale týkaly se pouze okupované státní půdy a pro tu také stanovovaly mezní hranici držby.

poměrně velká různorodost.⁶⁰ V nejširším pojetí se v podstatě jedná o každou majetkovou hodnotu. Tomuto chápání odpovídají zvláště starší etapy domácího i střeoevropského právního vývoje, kdy v zásadě všechno, o čem lidé chtěli uzavřít platná ujednání, mohlo být předmětem vlastnictví.⁶¹ Tento přístup měl dlouhou životnost a udržel se (v podobě nabytých práv – *iura quaesita*) výjimečně až do 20. století: jako vlastnictví věci bylo např. pojímáno i dědičné užívání lóží ve Stavovském divadle, které bylo jako takové zaneseno i do pozemkových knih.⁶²

Při komparaci pojetí věci v ústředních evropských zákonících odkrýváme obdobně jako u vlastnictví jejich společný (římskoprávní) základ. Z tohoto dědictví však vycházejí, jak už bylo výše uvedeno, dva odlišné přístupy k chápání věci v právním smyslu: materialistický (hmotná věc, příp. přírodní síly) v užším pojetí, jehož prototypem je německý *BGB*, a idealistický (věc hmotná i nehmotná) v širším pojetí, který je charakteristický pro rakouský *ABGB*.

K vlastní úpravě věcí však přistupují jednotlivé kodifikace různě – některé z nich přinášejí na rozdíl od platného občanského zákoníku⁶³ legální definici věci (zvl. *ABGB*, *BGB*), jiné nikoliv (*CC*,

⁶⁰ Srov. KNAPP, V. *Velké právní systémy*, s. 154-155. V naší literatuře: VAŠEČKA, Jan. *Věc v právním smyslu v historickém pohledu*. Brno : UJEP, 1979 (původně kandidátská disertace z roku 1974), a v zahraniční nejnověji: DAJCZAK, W. Op. cit. v pozn. 1. Tento polský právní historik se zabývá významem Gaiova dělení věci na *res corporales* a *res incorporales* pro pozdější právní vývoj; z hlavních okruhů kontinentálního právního systému zohledňuje zejména občanské právo francouzské (*CC*) a německé (*BGB*), rakouské právo (*ABGB*) a rakouskou civilistiku však ponechává stranou.

⁶¹ Srov. STIEBER, M. *Dějiny soukromého práva*, s. 144, a VANĚČEK, Václav. *Počátky práv a státu v Československu*. Praha : Spol. čsl. právníků „Všehrd“, 1946, s. 49n.

⁶² K tomu podrobněji článek autorů: Dědičné lóže a dělené spoluvlastnictví. (K římskoprávním východiskům moderní civilistiky.) In BUBELOVÁ, K. (ed.). *Res – věci v římském právu*. Sborník příspěvků z 10. konference právních romanistů ČR a SR konané ve dnech 14-16. 3. 2008 v Olomouci. Olomouc : UP, 2008, s. 99-112.

⁶³ Citované občanské zákoníky: Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (*ABGB*) neboli Obecný zákoník občanský vyhlášený císařským patentem č. 946 Sb. z. s. ze dne 1. června 1811, a to s účinností od 1. ledna 1812; zákon č. 141 Sb. ze dne 25. října 1950, s účinností od 1. ledna 1951, a zákon č. 40 Sb. ze dne 26. února 1964, s účinností od 1. dubna 1964. Srov. SCHELLE, K., SCHELLEOVÁ, Ilona (edd.). *Civilní kodexy. 1811-1950-1964*. Brno : Doplněk, 1993.

ZGB). Pro koncepci francouzského CC, který je obdobně jako ABGB odrazem přirozenoprávního myšlení⁶⁴, se stalo určující široké pojetí statku „biens“, zahrnující hmotné předměty i práva. Švýcarský ZGB zvolil kompromisní cestu: i když doktrína chápe věci jako hmotné předměty, za nemovitosti jsou považovány např. i samostatná práva zapsaná v pozemkových knihách.⁶⁵

Věc v právním smyslu byla v § 285 ABGB definována jako „vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí“ a současné definice právní vědy na tento vzor zřetelně, i když nepřímě, navazují. ABGB rozlišoval v §§ 286-290 věci podle subjektu, kterému náleží (věci státní a soukromé; věci bez pána, veřejný statek a státní jmění; obecní statek a obecní jmění), a v §§ 291-308 věci podle rozdílné povahy (věci hmotné a nehmotné; movité a nemovité; zužitkatelné a nezužitkatelné; cenitelné a necenitelné). Z dogmatického i praktického hlediska je zvlášť významné rozlišování věcí hmotných a nehmotných a věcí nemovitých a movitých.

V § 292 se rozlišovaly věci hmotné a nehmotné: hmotné lze vnímat smysly, jako nehmotné se výslovně uváděla práva, výslovně pak právo honební a právo rybolovu. Rakouská civilistika devatenáctého století (Unger, Randa a další) se však klonila pod vlivem německé pandektistiky (resp. jejího výkladu prvního titulu šesté knihy *Digest-Pandekt*, nazvaného *De rei vindicatione*) k omezení vlastnictví pouze na hmotné věci.⁶⁶ Tyto tendence se projeví také při rekodifikaci občanského zákoníku za první republiky (viz návrh subkomitétu z roku 1923 a stejně tak osnovu z roku 1931: § 278; naopak srov. osnovu z roku 1937: § 80, 82 a §136 a násl. a také její důvodovou zprávu)⁶⁷ a konec konců také

⁶⁴ K významu přirozenoprávních teorií pro kodifikaci občanského práva srov. KUBEŠ, Vladimír. *Theorie der Gesetzgebung*. Materiale und formale Bestimmungsgründe der Gesetzgebung in Geschichte und Gegenwart. Wien-New York : Springer-Verlag, 1987.

⁶⁵ ELIÁŠ, K. Pojetí věci v právním smyslu, s. 61nn.

⁶⁶ Rozlišovala pak vlastnictví v užším (hmotných věcí) a v širším smyslu (majetku). K tomu SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo*. Komentář k §§ 353-446 všeob. obč. zák. se zřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému. Praha : V. Linhart, 1935, s. 18.

⁶⁷ „K hlavě 6 (§§ 136 až 155). Přejímajíc v tom směru návrh subkomitétu, zahajovala osnova z r. 1931 tuto hlavu předpisem, že ve vlastnictví mohou býti jen věci hmotné, nemovité i movité. V závěrečné redakci byl paragraf ten vypuštěn,

v občanském zákoníku z roku 1950 (§ 23)⁶⁸ – v tomto případě ovšem prostřednictvím sovětského práva, které vycházelo z německého *BGB*. Platný občanský zákoník z roku 1964 legální definici věci neobsahuje: jeho ustanovení § 123 a násl. a dále zvl. čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod však umožňují dvojí výklad, tedy, že je možné vlastnit nejen hmotné předměty, ale i nehmotné.⁶⁹ Soudobá civilistika však už tradičně spojuje vlastnictví pouze s hmotnými věcmi.⁷⁰ Návrh nového občanského zákoníku se naopak v tomto ohledu vrací k *ABGB* a za předmět vlastnického práva považuje věc hmotnou i nehmotnou (§ 878) a opouští tak „scholastiku terminologické[ho] odlišování předmětů, jež jsou ve vlastnictví a jež jsou "jen" v majetku, neboť obsahový rozdíl mezi postavením vlastníka a "majitele" není žádný“.⁷¹ Byty a nebytové prostory se pak ve shodě s tímto směřováním považují za věci nemovité (§ 457 odst. 2), zatímco na základě platné úpravy se řadí většinou pod samostatné předměty občanskoprávních vztahů (§ 118 odst. 2), i když se podle § 3 odst. 2 zákona o vlastnictví bytů (zák. č. 72/1994 Sb.) řídí ustanoveními týkajícími se nemovitostí.

když převládlo mínění, že ani z teoretických důvodů není zapotřebí pojem vlastnictví takto obmezovati a že naopak pružný pojem vlastnictví zasluhuje přednosti (srv. na př. Swoboda, Richterzeitung, 1935, str. 50 a násl.).“ Důvodová zpráva k vládnímu návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník: http://psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0425_18.htm

⁶⁸ „Věci v právním smyslu jsou ovladatelné hmotné předměty a přírodní síly, které slouží lidské potřebě.“ Podle důvodové zprávy pojetí práva jako nehmotné věci „odporuje lidovému chápání“. Srov. Komentář k § 23. *Občanský zákoník*. Praha : Orbis, 1950, s. 220. (Zvláštní část důvodové zprávy.)

⁶⁹ Srov. ELIÁŠ, K. Vlastnické právo. Paradigma českého pojetí pod zkušebním kamenem kontinentální právní kultury. *Právní rozhledy*, 2005, roč. 13, č. 22, s. 808-809.

⁷⁰ Srov. SPÁČIL, Jiří. In ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I.* § 1-459. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 612-622.

⁷¹ Návrh nového občanského zákoníku: důvodová zpráva a komentované paragrafové znění návrhu byly zveřejněny od dubna roku 2005 na stránkách časopisu *Jurist* www.juristic.cz, nově jsou návrhy a důvodové zprávy dostupné především na stránkách Ministerstva spravedlnosti <http://obcanskyzakonik.justice.cz> (cit. dne 1. 2. 2009, 13.00). Důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku (po zpracování připomínek), s. 233.

Prof. Eliáš vychází u problematiky věcí (Hlava IV. Věci a jejich rozdělení, § 449 a násl.)⁷² obdobně jako v celém svém návrhu zejména z prvorepublikové osnovy, ovšem s přihlédnutím k zahraničním úpravám a moderním trendům ve vývoji občanského práva. Příkladem může být tzv. „dereifikace zvířat“, kdy se v § 454 navrhuje, aby se živé zvíře nepovažovalo za věc - lze na něj pouze přiměřeně použít ustanovení o věcech, pokud to neodporuje jeho povaze živého tvora či ustanovením jiných právních předpisů vydaných k ochraně zvířat.⁷³

Tradiční a pro oblast práva nejdůležitější je dělení na věci nemovité a movité.⁷⁴ Důvodová zpráva k osnově z roku 1931 i 1937 začínala komentář k prvnímu oddělení (tedy k věcným právům) postesknutím: „Domácí právní historie, všechny běžné teorie, všechny nové zákoníky a odlišná povaha věci velely, aby se rozdělilo věcné právo na dvě skupiny, právní řád o věcech nemovitých a právní řád o věcech movitých.“⁷⁵ Za těmito úvahami poznáváme erudici prof. Stiebera, v jehož subkomisi bylo navrhováno v osnově zakotvit po vzoru švýcarského občanského zákoníku oddělenou úpravu vlastnictví k nemovitostem a movitostem.⁷⁶ Ani subkomitét ani superrevizní komise však tomu návrhu nakonec nevyšly vstříc a přidržely se pojetí převažujícímu u tradičních evropských zákoníků.

Zatímco však *ABGB* definoval v § 293 pouze věci movité jako „věci, které bez porušení jejich podstaty lze přenášeti z místa na

⁷² Ibid., s. 106nn.

⁷³ Ibid., s. 109nn. Dále např.: ELIÁŠ, K. Věc jako pojem, s. 120-121.

⁷⁴ Nověji: FIALA, J., HURDÍK, J., KRÁLÍČKOVÁ, Z., SELUCKÁ, M. Real Estate in Civil Law. In *Białostockie Studia Prawnicze 4. Real Estate in Czech and Polish Law*. Białystok : Temida 2, 2008, s. 13-58. Ze starší (dobově ideologicky podmíněné) právní literatury uveďme jako příklad dvě práce, první „osvětovou“, přehledovou, historizující (PROVAZNÍK, Vítězslav, ŠEBEK, Oldřich. *Vývoj vlastnických poměrů k půdě*. Část 1. Starověk a feudalismus. Praha : Orbis, 1955), a druhou speciální, pozitivněprávní, odbornou (FÁBRY, Valér, DROBNÍK, Jaroslav. *Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa*. Praha : Academia, 1983).

⁷⁵ *Zákon, kterým se vydává všeobecný občanský zákoník*. Návrh superrevizní komise. Díl 2. Důvodová zpráva. Praha : Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 115, a Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník: http://psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0425_18.htm

⁷⁶ Srov. STIEBER, M. *Věcné právo*. Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro Československou rep. Praha : Min. spravedlnosti, 1923, s. 79 (2. vyd. 1924). Také srov. KNAPP, V. Velké právní systémy, s. 110.

místo“, prvorepubliková osnova (1931: § 232; 1937: § 83) a občanské zákoníky z roku 1950 a 1964 naopak pouze věci nemovité: první z nich v § 26 jako „pozemky a stavby, s výjimkou staveb dočasných“, druhý (současný) pak v § 119 odst. 2 jako „pozemky a stavby spojené se zemí pevným základem“. Stejně jako *Code civil* (čl. 547) považoval *ABGB* (§ 293) za nemovitosti i movité věci, které tvoří podle zákona nebo vlastníkovy vůle příslušenství věci nemovité. Podle § 298 se práva, pokud nejsou spojena s držbou nemovitosti nebo za ni nejsou prohlášena zákonem, považují stejně jako všechny ostatní nehmotné věci za movité věci. Konečně Eliášův návrh (§ 457) navazující na prvorepublikovou osnovu ve svém odst. 1 uvádí: „Nemovité věci jsou pozemky a podzemní stavby se samostatným účelovým určením, jakož i věcná práva k nim, a práva, která za nemovité věci prohlásí zákon. Stanoví-li jiný právní předpis, že určitá věc není součástí pozemku, a nelze-li takovou věc přenést z místa na místo bez porušení její podstaty, je i tato věc nemovitá.“

Související problematika, kterou jen stručně zmíníme, je chápání součásti a příslušenství věci, zvláště vazba stavby a pozemku.⁷⁷ Z politických a hospodářských důvodů (kolektivizace zemědělství) bylo oddělení stavby od pozemku zakotveno v občanském zákoníku z roku 1950 (§§ 25 a 155). Nešlo ovšem o naprosté opuštění zásady *superficies solo cedit*, spíše o její narušení či zúžení, protože v ostatních případech platila i nadále.⁷⁸ V občanském zákoníku z roku 1964 nebylo *expressis verbis* stanoveno, že by stavba neměla být součástí pozemku (tj. že by byla i nadále považována za samostatnou věc v právním smyslu), právní věda tento výklad přijala a praxe jej následovala. K výslovnému uzákonění oddělení stavby od pozemku došlo až v rámci velké „transformační“ novely z roku 1991

⁷⁷ Srov. ELIÁŠ, K. Součást věci a příslušenství věci. In MALACKA, Michal (ed.). *Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007*. Olomouc : PF UP, 2008, s. 52-67; DOSTALÍK, Petr. Několik poznámek o úloze příslušenství věci v soukromém právu. In KNOLL, Vilém, KARHANOVÁ, Martina (edd.). *Naděje právní vědy*. Býkov 2007. Plzeň : A. Čeněk, 2008, s. 38-46, a SALÁK, Pavel. The Principle „*Superficies Solo Cedit*“ in the Czech Law. In *Białostockie Studia Prawnicze 4*. Real Estate in Czech and Polish Law. Białystok : Temida 2, 2008, s. 59-64.

⁷⁸ Srov. Komentář k §§ 24 a 25 (součást věci). *Občanský zákoník*. Praha : Orbis, 1950, s. 220.

(§ 120 odst. 2), která odrážela vývoj po roce 1989 a jejímž autorem byl – obdobně jako u příslušných partií občanského zákona z roku 1950 – Viktor Knapp. Jen pro zajímavost připomeňme, že podle zákona o půdě (§ 2 odst. 2 zák. č. 229/1991 Sb.) se rovněž některé porosty považují za samostatnou věc (podle § 46 odst. 4 zák. č. 162/1990 Sb., o zemědělském družstevnictví, totiž zůstaly veškeré porosty na sdružených pozemcích ve vlastnictví družstva a nikoli vlastníka pozemku).

Eliášův návrh se opětovně vrací k zásadě *superficies solo cedit*, takže stavbu prohlašuje, nejedná-li se o stavbu dočasnou, za součást pozemku (§ 462). Výjimku z této zásady představuje podzemní stavba se samostatným účelovým určením (zvl. metro nebo vinný sklep pod cizím pozemkem), která se považuje za samostatnou nemovitou věc (viz výše). Rovněž podzemní stavba zřízená jako součást určitého pozemku se, i když zasahuje také pod jiný pozemek, považuje jako celek za součást onoho pozemku (§ 462 odst. 2).⁷⁹ Tím došlo k vítanému zpřehlednění právních vztahů ve srovnání s tradiční rakouskou a meziválečnou civilistikou, která si typicky u vinných sklepů musela vypomáhat tzv. děleným spoluvlastnictvím.⁸⁰

Na závěr tohoto oddílu bychom se ještě rádi zdrželi u otázky extrakomerciality. Většina autorů ji přímo spojuje s pojmovým vymezením věci v právním smyslu (typicky A. Randa), někteří však chápou *res extra commercium* v užším smyslu, a považují je také za věci v právním smyslu, které však jsou z právního obchodu vyloučeny jen „v určitém směru“ (např. Fr. Rouček). Výrazu *extra commercium* se totiž v právním vývoji přikládaly různé významy: nakládání s věcmi bylo vyloučeno buď zcela (tzv. absolutní extrakomercialita), ať už z důvodů přirozených (vzduch, plynoucí voda, moře, mraky, hvězdy) nebo pozitivně-právních (lidské mrtvoly či podle klasických římských představ i *res divini iuris*), anebo bylo vyloučeno jen částečně (např. u tzv. věcí veřejných, určených k obecnému užívání, nebo u vojenské výzbroje a výstroje) a v omezené podobě pak tyto věci stále zůstávaly předmětem práv a

⁷⁹ Srov. Op. cit. v pozn. 71, důvodová zpráva, s. 112-113.

⁸⁰ Blíže: HORÁK, O., ŠTACHOVÁ, N. Op. cit. v pozn. 62.

povinností (tzv. relativní extrakomerciality).⁸¹ U kategorie *res extra commercium* z přirozených či pozitivněprávních důvodů se vlastně vůbec nejednalo o věci v právním smyslu, protože u prvních chyběla ovladatelnost, u druhých zase užitečnost, kterou vylučovalo právo odrážející tradiční (náboženské, mravní) názory.

Při sledování otázky předmětu vlastnictví a chápání věcí *extra commercium*, resp. *in commercio* se stejně jako v jiných případech zřetelně ukazuje, že se jedná o záležitost historicky podmíněnou a současně nadčasovou, odrážející jistá – možno říci – přizenoprávní či mravní hlediska (lidské ostatky byly tradičně vyloučeny z právního obchodu). Pro právní vývoj se stala klíčovou, o to neméně kontroverzní otázkou zejména právní instituce otroctví, která sehrála zásadní roli nejen u starověkých civilizací⁸², ale v omezené míře i v pozdějších etapách vývoje lidské společnosti. Křesťanské myšlení se sice rázně postavilo proti otroctví, tento postoj byl však probojováván velmi těžce a nezískal obecnou platnost. Ve středověku se obchodovalo jak s živými lidmi (otroci byli tradičně považováni za věc, ale předmětem právního obchodu bývali v některých zemích také nevolníci), tak také výjimečně s lidskými ostatky (v podobě relikvií světců).⁸³

Pod vlivem přizenoprávního myšlení, resp. teorie tzv. nezcizitelných lidských práv a názorů, že člověk nemá být jinému člověku prostředkem (I. Kant), se v *ABGB* deklarovalo, že věci je vše, co je rozdílné od osoby (rozuměj člověka) a v tomto znění bylo také později výslovně zakotveno v meziválečné osnově. Na výklad tohoto ustanovení se však názory poněkud lišily. Člověk i lidská mrtvola byli sice bezesporu vyloučeni z právního obchodu,⁸⁴

⁸¹ Srov. zvl. RANDA, A. *Právo vlastnické*, s. 8-9. SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo*, s. 47-49. ROUČEK, F. Komentář k § 288. In ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. (edd.). *Komentář II*, s. 14nn.

⁸² Srov. HEINEN, Heinz (ed.). *Bibliographie zur antiken Sklaverei*. Bd. 1-2. Stuttgart : Steiner, 2003, dále OBROVSKÁ, Lucie. The legal status of the slave in ancient Greece. In Kol. edd. *Cofola 2008 Conference*. Key points and ideas. Brno : Masaryk university – Faculty of law, 2008, s. 239-241.

⁸³ Podle dekretu dv. kanc. z 25. 11. 1826, č. 2234 Sb. z. s. pak nebylo možné ostatky svatých zcizit nekatolíkům a katolíkům jen bezplatně. SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo*, s. 48.

⁸⁴ Zajímavé je, jak se k otázce extrakomerciality lidské mrtvoly (zvl. v podobě historických kosterních nálezů) ve svých komentářích stavěli dva brněnští kolegové-

s rozvojem medicíny ovšem nově vyvstala otázka dovolenosti právního obchodu v případě lidských orgánů či krve. Přístupy k řešení této problematiky (nyní bez vazby na legální definici věci) se různí dodnes.⁸⁵ Zatímco novější vydání pražské učebnice rozhodně tvrdí, že ani po oddělení „části lidského těla nejsou věcmi“ a že „podmínky pro použití těla i jeho části stanoví primárně zvláštní předpisy“ (s. 273), brněnské opatrněji uvádí, že „proti dřívějšímu pojetí (§ 285 OZO z roku 1811), které nepovažovalo části lidského těla za věc v právním smyslu, je dnes považována dispozice s lidskými tkáněmi a orgány za právně přípustnou“ (s. 97). Citované tvrzení, totiž že podle § 285 OZO nebyly části lidského těla považovány za věci v právním smyslu, je třeba uvést na pravou míru. I zde se názory podle očekávání rozcházejí: např. v důvodové zprávě z roku 1937 se uvádělo, že části lidského těla (transplantace, transfuse krve) mohou být v případě svého oddělení předmětem právního obchodu.“⁸⁶ Za věci v právním smyslu byly po svém oddělení tradičně považovány i jiné části lidského těla, ať už přirozené (např. vlasy) nebo umělé (např. zubní protézy).⁸⁷ Teoretické spory kolem této otázky zřetelně ukazují rozdílné přístupy k chápání extrakomerciality a aniž bychom chtěli do této diskuse polemicky vstupovat, kloníme se k jejímu užšímu pojetí (viz výše

civilisté: zatímco prof. Sedláček vyšel z filozofického základu občanského zákoníku (§ 16) a tyto nálezy podle jeho mínění není možné „považovati za věci v neomezeném rozsahu, neboť i zde musíme při těchto zbytečných zachovávatí úctu, kterou člověk člověku je povinen a která nám § 285 je uložena“ (SEDLÁČEK, J. *Všeobecné nauky*, s. 204), prof. Rouček se držel praktických hledisek a podle jeho mínění „lidské tělo ani jako mrtvola není věcí pouze v případě, pokud v něm sluší spatřovati tělo určité zemřelé osoby (potud je dáno dědicům osobnostní právo)“ a dodává, že „jakmile tomu tak není, jest i mrtvola věcí (např. mrtvoly z dávných dob, jako mumie nebo praehistorické nálezy, jakož i mrtvola daná anatomickému ústavu nebo kostry a jiné anatomické preparáty)“ (ROUČEK, F. Komentář k § 285. In ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. (edd.). *Komentář II*, s. 7).

⁸⁵ Srov. KNAPPOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné I*. 3. vyd. Praha : ASPI, 2002, s. 238; KNAPPOVÁ, M. a kol. *Občanské právo hmotné I*. 4. vyd. Praha : ASPI, 2006, s. 273, a HURDÍK, J. In FIALA, J. a kol. *Občanské právo hmotné*. 3. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 97.

⁸⁶ http://psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0425_17.htm

⁸⁷ SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo*, s. 47-48, a ROUČEK, F. Komentář k § 285. In ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. (edd.). *Komentář II*, s. 7.

tzv. relativní extrakomercialita). Doplňme ještě, že v Eliášově osnově (§ 453) se navrhuje, že lidské tělo ani jeho části nemají být považovány za věci, i když jsou odděleny, což je zjevný odklon od meziválečné osnovy.

Závěr

Předkládaná studie si nekladla a ani nemohla klást za cíl systematické pojednání o problematice věci, resp. vlastnictví věci v domácím právním vývoji, chtěla pouze poukázat na to, jak komplikované a obtížně uchopitelné jsou pojednání typu „věc v právním smyslu v historickém pohledu“. Obdobné pokusy zůstaly zatím v domácí právněhistorické literatuře spíše torzem a je otázkou, zda je vůbec podobné zevrubné pojednání pro období středověku možné, a pokud ano, zda je smysluplné obracet pozornost k výrazně odlišné právní kultuře než je ta dnešní a srovnávat nesrovnatelné. Přesto je právě u problematiky vlastnictví věci současný právní stav v různých ohledech podobný situaci ve středověku – terminologická nejasnost, nedostatečná zákonná úprava, významná role právní vědy pro pojetí věci a současně autonomnost každodenní společenské reality.

Středověké chápání vlastnictví bylo ve srovnání s římským či moderním právem odlišné, a proto je také dnešní právní terminologií obtížně uchopitelné. Kdo jednou něco dědičně užíval, tak to také do jisté míry vlastnil, ať už šlo o celou věc (rodinný fideikomis, léno, beneficium-obročí či rustikál) nebo o její část (tzv. patrové vlastnictví či právo sklepní). Za věc, kterou bylo možné vlastnit, byla v zásadě považována každá majetková hodnota. „Věcí v právním smyslu“ bylo v podstatě všechno, co bylo možné individualizovat. A tato feudální koncepce vlastnictví i věci, jdoucí v samých základech proti duchu římského práva, vyzařovala ještě hluboko do devatenáctého století.

Ve středověké společnosti se navíc stíral rozdíl mezi subjektem a objektem: v hierarchicky uspořádané společnosti, kdy právní řád odrážel řád stvoření, mohl být každý subjektem i objektem právních vztahů současně, a to včetně zemřelých. Dokonce i zvířata měla omezenou právní způsobilost a také světci bývali subjekty práv (např. jako vlastníci kostelů) – v našem prostředí sehrála stěžejní roli

postava sv. Václava, zemského patrona, věčného a nikdy neumírajícího dědice království českého.

Předkládaný příspěvek se snažil současně odkrýt pro kontinentální právní kulturu charakteristické napětí mezi zákonodárstvím a právní vědou vycházející v převážné míře z římskoprávních kořenů a problematiku romanizace domácího práva vůbec. Právě při chápání koncepce věci a vlastnictví jsou římskoprávní vlivy nepopíratelné a v tomto smyslu není nepřihodné říci, že zatímco zákonodárce míní, římskoprávní tradice mění – římskoprávní názory totiž působily nejen *praeter legem*, ale dokonce i *contra legem*. Všeobecný občanský zákoník považoval za předmět vlastnického práva nejen věci hmotné, ale i nehmotné; pozdější právní věda jej zúžila pouze na věci hmotné. *ABGB* uzákonilo dělené vlastnictví, původně (glosátory) odvozené – z hlediska romanistů neporozuměním, z hlediska medievalistů tvůrčím způsobem a s citem pro sociální realitu – také z římského práva; rakouská civilistika jej správněji (z hlediska římského práva) interpretovala jako vlastnictví nedělené. Do třetice *ABGB* vycházel ze zásady *superficies solo cedit*, která byla v občanském zákoníku z roku 1950 v případě stavby výslovně opuštěná. Autoři návrhu nového občanského zákoníku opětovně chtějí prohlásit stavbu za součást pozemku. V tom všem nelze nevidět římskoprávní vlivy, třebaže někdy pouze ve zprostředkované formě.

Nemá smysl držet se tradice pouze z „tradice“. Jistě také postrádá smysl složitě objevovat už dávno objevené nebo se bohorovně obracet k této tradici zády. V každém případě může být její důkladné poznání inspirativní. Autoři návrhu občanskoprávní kodifikace jsou si velmi dobře vědomi hodnoty dědictví staletého vývoje evropské právní vědy, snad lépe než řada právních historiků. Přestože však došlo a opakovaně dochází po roce 1990 k programovému návratu k tradičním evropským modelům, ať už v rámci výuky nebo v úpravě většiny institutů, bojují dnes paradoxně právněhistorické a dokonce i teoretické obory na některých fakultách o přežití. Nastávají zřejmě nejisté časy, kdy z prověřených jistot zůstanou nesmělé otázky: platí stále ještě *semper magistra*?

Kontaktní údaje na autory – email:

nada.stachova@email.cz, onhorak@post.cz